

Justyna Omeljaniuk

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-8206-5304

Karolina Kamińska-Surówka

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-0283-9999

Nieletni sprawca przemocy w rodzinie w świetle prawa i praktyki organów ścigania

Wprowadzenie

Rodzina jako podstawowa komórka społeczna ma za zadanie zapewnić swoim najmłodszym członkom (nieletnim) wykształcenie prawidłowych zgodnych z prawem wzorców zachowania. Jej obowiązkiem jest również zapewnienie młodemu człowiekowi poczucia bezpieczeństwa i spokoju. Jest to jednakże idea, która nie zawsze znajduje odzwierciedlenie w rzeczywistości. Występowanie zjawiska rodziny dysfunkcyjnej nie jest bowiem nowością we współczesnym świecie.

Zjawisko przemocy domowej zazwyczaj kojarzone jest z sytuacją, w której to osoby dorosłe dopuszczają się zachowań przemocowych względem nieletniego. Istnieją także sytuacje, gdzie to nieletni stosuje przemoc domową, tym samym również powodując, że jego rodzina staje się dysfunkcyjna. Jest to niezmiernie interesujące zjawisko i zdaniem autorek niniejszego opracowania warto się nad nim pochylić, by móc poznać jego prawdziwą skalę.

Celem niniejszego opracowania jest odpowiedź na pytanie, jak w latach 2008–2018 kształtowała się w Polsce skala zjawiska przemocy domowej, w której sprawcą jest nieletni. Aby móc na to pytanie odpowiedzieć, niniejszą publikację podzielono na część teoretyczną oraz empiryczną. W pierwszej części wykorzystano metodę dogmatyczną i dokonano analizy obowiązujących aktów prawnych – przede wszystkim Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny oraz Ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. W drugiej części zaś analizie poddano dane statystyczne zamieszczone na stronie internetowej Policji dotyczące m.in. liczby

nieletnich sprawców przemocy domowej odnotowanej w latach 2008–2018. W toku analizy poszczególnych kategorii danych zwrócono również uwagę na problemy definicyjne i interpretacyjne związane z opisami poszczególnych grup danych, jakie zostały zamieszczone w materiałach udostępnionych na internetowej witrynie Policji.

Nieletni jako sprawca przemocy domowej

Zgodnie z definicją zawartą w Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej sporządzonej 1 maja 2011 r. w Stambule „*przemoc domowa* oznacza wszelkie akty przemocy fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej zdarzające się w rodzinie lub gospodarstwie domowym lub między byłymi lub obecnymi małżonkami lub partnerami, niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą lub dzielili miejsce zamieszkania, czy nie (...). Przemoc to intencjonalne działanie lub zaniechanie jednej osoby wobec drugiej, które wykorzystując przewagę sił narusza prawa i dobra osobiste jednostki, powodując cierpienia i szkody”¹.

Zachowanie z wykorzystaniem przemocy może być kwalifikowane jako różne przestępstwa. Sprawca stosujący przemoc fizyczną może dopuścić się przestępstwa z art. 207 kk (znęcanie) i art. 217 kk (naruszenie nietykalności cielesnej). W sytuacji, gdyby zachowanie sprawcy wywołało u pokrzywdzonego obrażenia w postaci uszczerbku na zdrowiu, możliwa jest odpowiedzialność (w zależności od rozmiaru i czasu trwania obrażeń) za czyn z art. 156 § 1 kk lub 157 § 1 i 2 kk.

Przy przemocy psychicznej oprawca najczęściej stosuje groźbę karalną (art. 190 kk), znieważa (art. 216 kk) lub zniesławia (art. 212 kk) swoją ofiarę. Nie można również wykluczyć popełnienia przestępstwa stalkingu, czyli uporczywego nękania (art. 190 a kk).

Znamię przemocy psychicznej oraz fizycznej występuje bezpośrednio w normie prawnej regulującej przestępstwa znęcania z art. 207 kk sankcjonującego odpowiedzialność art. 207 kk za znęcanie się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. W § 2 przywołanego przepisu ustawodawca wzmacnia odpowiedzialność sprawcy, który

¹ Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 961). Definicja prezentowana przez Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie Niebieska Linia na stronie internetowej: <http://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/6-co-to-jest-przemoc> (data dostępu: 08.12.2019).

działał m.in. ze szczególnym okrucieństwem.

W doktrynie funkcjonuje pogląd, iż inne przestępstwa, w tym wymienione powyżej, występują w zbiegu z art. 207 kk. Praktyczny aspekt orzekania w przedmiocie przemocy domowej obrazuje, że sprawcy przemocy w rodzinie zazwyczaj stają przed zarzutem popełnienia czynu z art. 207 kk, który w swojej dyspozycji zdaje się pochłaniać i wyczerpywać inne przestępstwa².

Przemoc seksualna może stanowić podstawę odpowiedzialności za przestępstwo zgwałcenia. Ustawodawca w art. 197 kk wskazał sankcję za zachowanie polegające na doprowadzenie innej osoby do obcowania płciowego za pomocą przemocy.

Warta uwagi jest również kwestia rozróżnienia terminologicznego stosowanego przez ustawodawcę polegająca na wyróżnieniu przestępstw z użyciem przemocy i przestępstw popełnionych z użyciem przemocy. Pierwsza fraza jest znaczeniowo węższa niż drugie określenie zachowań z używaniem przemocy, które obejmuje zachowania wprost wypełniające znamiona przestępstwa w których wymieniono przemoc. Należy zgodzić się ze stanowiskiem doktryny, że sformułowania w istocie stanowią zbyt rygorystyczną wykładnię³.

Zgodnie z art. 10 § 1 Kodeksu Karnego z 1997 r. „odpowiedzialności karnej za przestępstwo podlega ten, kto w chwili jego popełnienia miał ukończone 17 lat”. Zasadą polskiego prawa karnego jest niepodleganie nieletnich odpowiedzialności karnej, co więcej, nieletniość stanowi okoliczność wyłączającą winę⁴. Jednakże wyjątkowo osoba, która nie ukończyła 17 lat może ponosić odpowiedzialność karną za swoje czyny. W art. 10 § 2 kk ustawodawca enumeratywnie wylicza katalog przestępstw, za popełnienie których – o ile wystąpią powyższe przesłanki – odpowiadać będzie nieletni po ukończeniu 15 roku życia.

Wspomniany katalog nie zawiera przestępstwa znęcania się z art. 207 kk jako bezpośredniego przejawu przemocy, co znaczy, że za takie zachowanie odpowiedzialność karną poniesie nieletni sprawca, który w dacie popełnienia miał ukończone 17 lat. Zdaniem Auterek nie można wykluczyć, że przyczyną popełnienia ww. przestępstw może być agresja i przemoc jako pośrednie przyczyny wkroczenia przez nieletnich na drogę przestępstwa.

W nawiązaniu do przywołanej regulacji należy wskazać, iż przejaw przemocy w rodzinie stosowanej przez nieletnich mogą stanowić czyny z art. 148 § 1,2 lub 3, z art. 156 §1 lub 3 kk lub z art. 197 § 3 lub 4 kk. Z uwagi na ciężar gatunkowy przywołanych przestępstw w większości przypadków analiza i gromadzenie danych statystycznych przez organy policji nie będzie dotyczyła tych przestępstw.

² M. Borodziuk, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności wobec sprawcy przemocy domowej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2016, nr 31, s. 18.

³ Ibidem, s. 20.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.)

Sprawca, który w czasie czynu nie ukończył 17 lat, na gruncie kodeksu karnego nazywany jest nieletnim. Termin ten nie może być utożsamiany z pojęciem *małoletni*, który należy do nomenklatury cywilistycznej. Na gruncie terminologii w prawie karnym używa się go na określenie przedmiotu czynności wykonawczej lub pokrzywdzonego, który nie ukończył lat 18, przy czym – co istotne – nigdy w stosunku do sprawcy. Niemniej zdarza się, że jest używany potocznie jako zamiennik terminu nieletni, co nie jest prawidłowe. Wskazania wymaga, iż w myśl definicji legalnej z art. 10 kc, małoletni to osoba, która nie ukończyła 18 lat⁵.

W przypadku postępowania w stosunku nieletnich w doktrynie i orzecnictwie bardzo duży nacisk kładzie się na ustalenie stanu poczytalności i dojrzałości sprawcy. Ustawodawca w przywołanym przypisie rygorystycznie określa zakres czynów, za które – w przypadku popełnienia – nieletni winien odpowiadać jak dorosły sprawca. Z praktycznego punktu widzenia nierzadko trudne jest ustalenie stanu nieletniego sprawcy w chwili działania lub zaniechania, w tym odróżnienie stanu poczytalności od faktycznej woli i zdolności do przedsięwzięcia czynu zabronionego. W stosunku do nieletniego ponoszącego odpowiedzialność karną w warunkach wskazanych w art. 10 § 2 kk mogą zostać zastosowane środki zabezpieczające, w tym również wskazana w art. 94 kk internacja psychiatryczna. Takie postępowanie wdrażane jest, gdy u nieletniego zostaną stwierdzone deficyty w kierunku niepoczytalności⁶.

Reakcja prawa wobec przemocy stosowanej w rodzinie przez nieletnich i model postępowania

Punktem wyjścia do rozważań w temacie systemu postępowania wobec nieletnich sprawców przemocy domowej jest ustalenie zakresu odpowiedzialności, jak również katalogu kar i systemu odpowiedzialności sprawcy.

W pierwszej kolejności, wskazać należy, iż nieletni, który popełnia przestępstwo, ponosi odpowiedzialność na warunkach przewidzianych w Ustawie Kodeks karny oraz Ustawie z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. Osoby do 15 roku życia ponoszą jedynie odpowiedzialność w oparciu o ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Na wstępie wskazania wymaga też, że zarówno w kodeksie karnym, jak i w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich wskazano szczególne dyrektywy co do wymierzania nieletnim sankcji oraz model postępowania w zakresie, o czym szerzej poniżej.

⁵ M. Mozgawa (red.). *Kodeks karny Komentarz*, Warszawa 2019, s. 29.

⁶ B. Kędzierska, M. Szwejkowska, *Przymusowe leczenie nieletnich w zakładzie psychiatrycznym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2012, nr 15, s. 33–34.

Na gruncie definicji zawartej w art. 1 § 1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich terminem zbiorczym nieletni określane są następujące podmioty:

a) w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji – osoby, które nie ukończyły lat 18, czyli osoby mające status dziecka;

b) w zakresie postępowania w sprawach o czyny karalne – osoby, które dopuściły się takiego czynu między 13 a 17 rokiem życia, tj. w czasie od początku dnia pokrywanego się z datą kalendarzową 13 urodzin do końca dnia poprzedzającego bezpośrednio dzień pokrywany się z datą kalendarzową 17 urodzin;

c) w zakresie wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – osoby, wobec których orzeczono tego typu środki, maksymalnie jednak do ukończenia 21 roku życia, tj. do dnia odpowiadającego dacie 21 urodzin, pod warunkiem, że dany środek może być tak długo wykonywany, a nie maksymalnie do ukończenia 18 roku życia, o czym stanowi art. 73 u.p.n.⁷

Jak wynika z przywołanej regulacji, ustawa nie zawiera typowej definicji pojęcia osoby nieletniej. Lektura przepisu wskazuje wyraźnie, że nie ma jednej, jednolitej definicji osób nieletnich. Jego analiza i wykładnia prowadzą do nieodpartego wrażenia, że na gruncie ustawy termin nieletni używany jest do młodzieży zdemoralizowanej i wchodzącej w konflikt z prawem, którą zgodnie z zamysłem ustawodawczy należy poddać działaniom przewidzianym w u.p.n. oraz specjalnym oddziaływaniom wychowawczym.

Na gruncie omawianej ustawy wskazania wymaga, iż pojęcie czynu karalnego, za który odpowiada nieletni, nie jest równoznaczne z czynem zabronionym pod groźbą kary. Katalog wskazany w art. 1 § 2 pkt 2 u.p.n. jest stosunkowo węższy. W świetle u.p.n. czynem karalnym są wszystkie typy przestępstw, w tym przestępstw skarbowych oraz wykroczenia wskazane przez ustawodawcę w ramach katalogu zamkniętego: w art. 50a, art. 51, art. 69, art. 74, art. 76, art. 85, art. 87, art. 119, art. 122, art. 124, art. 133 lub art. 143 Kodeksu wykroczeń.

Tak wskazany katalog czynów karalnych popełnianych przez nieletnich ma sprzyjać eliminowaniu przejawów demoralizacji nieletnich i zwiększaniu świadomości prawnej. Dane statystyczne obrazujące skalę omawianego zjawiska przemocy wśród nieletnich odzwierciedlają również stan przestępczości w oparciu o omawianą ustawę.

W preambule Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich zawarto, że celem aktu prawnego jest „dążenie do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich i stwarzanie warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia

⁷ P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2019, s. 121.

społecznego, oraz w dążeniu do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa”.

Postępowanie w sprawie nieletnich cechuje się swoistymi odrębnościami, naczelną zasadą postępowania jest obowiązek kierowania się dobrem dziecka i dążenie do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego (art. 3 § 1 u.p.n.)

Sądem właściwym do prowadzenia sprawy nieletniego co do zasady jest sąd rodzinny miejsca zamieszkania lub pobytu nieletniego, a postępowanie toczy się z wyłączeniem jawności, co podyktowane jest dobrem nieletniego (art. 15 u.p.n.).

Na specjalny model postępowania wskazuje też art. 16 § 1 ustawy, uprawniający prokuratora w sprawie o czyn karalny do wyłączenia sprawy nieletniego i przekazania jej sądowi rodzinnemu w sytuacji, gdy postępowanie przeciwko nieletniemu zostało wszczęte wspólnie z dorosłym sprawcą. Niemniej ustawodawca w art. 16 § 2 u.p.n. zezwala na prowadzenie postępowania wobec nieletniego według przepisów kodeksu postępowania karnego, który orzeka w sprawie nieletniego z zachowaniem przepisów ustawy o postępowaniu wobec nieletnich.

Nieletniemu w postępowaniu przysługuje prawo do korzystania z obrońcy oraz prawo do odmowy składania wyjaśnień lub odpowiedzi na poszczególne pytania (art. 18a u.p.n.). Jeżeli interesy nieletniego i jego rodziców albo opiekuna pozostają w sprzeczności, a nieletni nie ma obrońcy, prezes sądu wyznacza mu obrońcę z urzędu.

Postępowanie na gruncie omawianej ustawy oparte jest na odpowiednim stosowaniu przepisów kodeksu cywilnego właściwych dla spraw rodzinnych i kodeksu postępowania karnego w zakresie zbierania, utrwalania i przeprowadzania dowodów przez Policję oraz przeprowadzania czynności dowodowych.

Jeżeli w toku postępowania prowadzonego w oparciu o ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich ujawnione zostaną okoliczności uzasadniające pociągnięcie nieletniego do odpowiedzialności na zasadach określonych w art. 10 § 2 kk sąd rodzinny orzeka o przekazaniu sprawy prokuratorowi.

Sąd Najwyższy znacząco akcentuje prawidłowość stosowania regulacji z kodeksu karnego dotyczących wieku i podleganiu odpowiedzialności karnej. W jednej z rozpatrywanych spraw wskazał w stosunku do nieletniej oskarżonej w wyroku kończącym postępowanie, iż osądzenie i skazanie oskarżonej jak osoby dorosłej za czyn nienależący do katalogu przestępstw z art. 10 § 2 kk w myśl reguł przewidzianych w Kodeksie karnym w sytuacji, gdy jej odpowiedzialność powinna kształtować się stosownie do zasad określonych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich i wymierzenie, nieletniej

wówczas oskarżonej, kary ograniczenia wolności przewidzianej w kodeksie karnym stanowi oczywiste i rażące naruszenie prawa materialnego⁸.

Główna zasada w przedmiocie orzekania o wymiarze kary wobec nieletniego została wyrażona w art. 54 § 1 kk, zgodnie z którą wymierzając karę nieletniemu sąd kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować.

W temacie komentowanego przepisu nie sposób nie zgodzić się z Sądem Apelacyjnym w Warszawie, że orzekanie kary nie musi oznaczać pobłażliwego traktowania, chodzi o realizację celu jakim jest wychowawczy charakter kary⁹. Wola ustawodawcy było, aby w przypadku sprawców młodocianych dyrektywa wychowawczego oddziaływania kary uzyskała priorytet w stosunku do innych dyrektyw sądowego wymiaru kary określonych w art. 53 kk. W zakresie orzekania wobec nieletniego kar kryminalnych, sąd uprawniony jest do zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary w oparciu z zasady przewidziane w art. 60 § 6 kk.

Interwencje wobec rodziny dotkniętej przemocą – w tym przemocą ze strony nieletniego sprawcy odbywają się w oparciu o procedurę „Niebieskiej Karty”. Zgodnie z art 9d ust. 2 Ustawy z dnia 29 lipca o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, procedura „Niebieskiej Karty” obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. Wszczęcie procedury następuje przez wypełnienie formularza, który został określony w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”¹⁰.

Reakcja organów ścigania wobec nieletniego sprawcy przemocy domowej

W przypadku przeciwdziałania i zwalczania zjawiska przemocy domowej, której sprawcą jest nieletni – istotną rolę odgrywa Policja. To jej funkcjonariusze bowiem są wzywani w przypadku zaistnienia konieczności interwencji w sytuacjach przemocowych. Na funkcjonariuszach również spoczywa obowiązek wszczynania procedury „Niebieskiej Karty”, jeżeli zachodzą ku temu przesłanki.

⁸ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2009 r., sygn. akt II KK 32/09, LEX nr 491308.

⁹ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 24 września 2019 r., sygn. akt I Aka 352/18, LEX nr 2675305.

¹⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. z 2011 r., Nr 209, poz. 1245).

Dzięki danym statystycznym zamieszczonym na stronie internetowej Policji możliwe jest uzyskanie informacji obrazujących skalę zjawiska przemocy domowej. Na potrzeby niniejszej publikacji przytoczone zostaną dane statystyczne z ostatnich dziesięciu lat (tj. 2008–2018) dotyczące takich kwestii jak:

a) ogólna liczba sprawców przemocy domowej z uwzględnieniem osób nieletnich w latach 2008–2011,

b) ogólna liczba osób podejrzewanych o przemoc z uwzględnieniem osób nieletnich w latach 2012–2018,

c) ogólna liczba sprawców przemocy domowej będących pod wpływem alkoholu z uwzględnieniem osób nieletnich w latach 2008–2011,

d) ogólna liczba podejrzewanych sprawców będących pod wpływem alkoholu z uwzględnieniem osób nieletnich w latach 2012–2018.

W powyższym wyszczególnieniu zauważyć można, że dziesięcioletni okres statystyczny, który chciałyby przeanalizować autorki niniejszego opracowania został niejako podzielony na dwa podokresy – mianowicie lata 2008–2011 oraz 2012–2018. Wynika to z faktu, że od 2012 roku zmienił się system rejestracji statystycznej w związku z przemocą domową, stąd też inna forma prezentacji danych. Liczby w statystykach z lat 2012–2018 dotyczą działań podjętych w procedurze „Niebieskie Karty” wyłącznie przez Policję (bez danych z działalności innych, upoważnionych do zwalczania przemocy domowej, podmiotów pozapolicyjnych). Na uwagę zasługują również kwestie terminologiczne dotyczące sformułowań użytych do opisów poszczególnych kategorii liczbowych na co również w dalszej części niniejszego opracowania zostanie zwrócona uwaga.

Tabela 1 przedstawia dane dotyczące ogólnej liczby sprawców przemocy domowej z uwzględnieniem osób nieletnich w latach 2008–2011. W tym zestawieniu dane liczbowe odnoszą się do sprawców przemocy domowej, czyli w znaczeniu ścisłym tych osób, które same osobiście popełniają czyny składające się na zjawisko przemocy domowej.

Tabela 1

**Liczba sprawców przemocy domowej ogółem,
w tym nieletni w latach 2008–2011**

	2008	2009	2010	2011
Ogólna liczba sprawców przemocy domowej, w tym:	86 568	81 472	83 390	71 914
Nieletni	201	220	205	195

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zamieszczonych na stronie <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzynie/50863,Przemoc-w-rodzynie.html> (data dostępu: 02.12.2019).

Ogólna liczba sprawców przemocy domowej w okresie od 2008 do 2011 roku cechuje się co do zasady tendencją spadkową. Wyjątkiem był 2010 r.,

w którym liczba ta wzrosła o 1918 sprawców w porównaniu z 2009 r. W przypadku nieletnich sprawców zaś od 2009 r. (220 odnotowanych nieletnich sprawców) liczba ta w badanym okresie wykazywała już tendencję spadkową. W latach 2008–2010 wynosiła ona jeszcze powyżej 200 sprawców. W 2011 r. zaś liczba ta spadła do 195 nieletnich sprawców.

Dane zawarte w tabeli 2 obrazują ogólną liczbę osób podejrzewanych o przemoc w tym nieletnich w latach 2012–2018.

Tabela 2

**Ogólna liczba osób podejrzewanych o przemoc,
w tym nieletni w latach 2012–2018**

		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ogólna liczba osób podejrzewanych o przemoc, w tym:		51 531	61 450	78 489	76 034	74 155	76 206	73 654
Nieletni	ogółem	281	255	397	306	373	293	303
	dziewczęta	–	–	–	79	111	85	81
	chłopcy	–	–	–	227	262	208	222

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zamieszczonych na stronie <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html> (data dostępu: 02.12.2019) oraz <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/137709,Sprawozdania-z-realizacji-procedury-quotNiebieskie-Kartyquot.html> (data dostępu: 02.12.2019).

Tabela nr 2 wskazuje, że w latach 2012–2014 ogólna liczba podejrzanych o przemoc domową wykazywała tendencję wzrostową. W analizowanym przedziale czasu to właśnie w 2014 r. liczba ta osiągnęła najwyższą wartość – 78 489 osób. W 2015 r. liczba ta zmalała o niemal 2,5 tys. osób. Najniższą liczbę podejrzanych o przemoc domową ogółem odnotowano w 2012 r., tj. 51 531 osób. Udział nieletnich w tym zestawieniu w latach 2012–2013 oraz w 2017 r. utrzymywał się na poziomie powyżej 250 podejrzanych. W latach 2014–2016 oraz w 2018 r. liczba ta przekracza 300. Najwyższe wartości przypadają na lata 2014 (397 osób) i 2016 (373 osoby nieletnie).

Warto również zauważyć, że w corocznych Sprawozdaniach Biura Prewencji KGP tzw. Informacji dotyczącej realizacji przez Policję procedury „Niebieskie Karty”¹¹ od 2015 r. znaleźć można także dane statystyczne uwzględniające płeć nieletnich podejrzanych o stosowanie przemocy domowej. Dane te również zostały umieszczone w tabeli 2. Z ich analizy wynika, że zdecydowanie częściej to nieletni chłopcy są podejrzani o stosowanie przemocy domowej. Ich liczba w latach 2015–2018 nie wykazuje dłuższych tendencji spadkowych czy wzrostowych, jednakże utrzymuje się cały czas na

¹¹ <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/137709,Sprawozdania-z-realizacji-procedury-quotNiebieskie-Kartyquot.html> (data dostępu: 02.12.2019).

poziomie powyżej 200 osób, z czego najwyższą wartość osiągnęła w 2016 r. (262 nieletnich chłopców), a najniższą w 2017 r. (208 nieletnich chłopców).

Nieco odmiennie kształtują się dane dotyczące nieletnich dziewcząt podejrzanych o stosowanie przemocy domowej. Najwyższą ich liczbę odnotowano w 2016 r. Jednakże od tegoż roku liczba ta wykazuje tendencję spadkową ze 111 podejrzanych w 2016 r. do 81 w 2018 r. Nadal jest to jednak więcej niż w pierwszym roku uwzględniającym podział podejrzanych nieletnich ze względu na płeć. W 2015 r. bowiem liczba nieletnich dziewcząt podejrzanych o czyny związane z przemocą domową odnotowano 79.

Tabela nr 3 zawiera dane statystyczne związane z liczbą sprawców przemocy domowej będących pod wpływem alkoholu z uwzględnieniem osób nieletnich w latach 2008–2011. Przy analizie danych zawartych w tej tabeli należy zwrócić uwagę, że dotyczą one sprawców przemocy domowej, czyli osób, które dokonują czynności składających się na to zjawisko. Dodatkowo należy uwzględnić fakt, że dane dotyczą sprawców jednocześnie będących pod wpływem alkoholu.

Tabela 3

Liczba sprawców przemocy domowej będących pod wpływem alkoholu z uwzględnieniem osób nieletnich w latach 2008–2011

	2008	2009	2010	2011
Liczba sprawców ogółem, w tym:	61 991	54 201	54 030	45 274
Nieletni	55	53	39	30
W tym: przewieziono do izb wytrzeźwień	7	11	9	4
Oraz przewiezieni do policyjnych pomieszczeń dla zatrzymanych do wytrzeźwienia	17	20	19	13

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zamieszczonych na stronie <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html> (data dostępu: 02.12.2019).

Jak wynika z tabeli 3, ogólna liczba sprawców przemocy domowej będących pod wpływem alkoholu w latach 2008–2011 wykazuje tendencję spadkową z poziomu niemal 62 tys. sprawców do nieco ponad 45 tys. Spadkowa tendencja obejmuje też dane dotyczące liczby nieletnich sprawców przemocy domowej będących pod wpływem alkoholu. Z 55 nieletnich sprawców w 2008 r. liczba ta spadła do 30 w 2011 r. Niestety, dane statystyczne nie wyróżniają tutaj nieletnich ze względu na płeć, także brak jest informacji, ile dziewcząt oraz ilu chłopców było takimi sprawcami przemocy domowej pod wpływem alkoholu.

Policyjne dane statystyczne do 2011 r. włącznie zawierają także dane obrazujące liczbę nietrzeźwych nieletnich sprawców przemocy domowej, któ-

rych na skutek interwencji Policji przewieziono do izb wytrzeźwień oraz przewiezionych do policyjnych pomieszczeń dla zatrzymanych do wytrzeźwienia. Od 2012 r. te informacje w statystykach już nie występują. Pojawiła się za to kategoria: *liczba dzieci umieszczonych w niezagrażającym im miejscu* (np. rodzina zastępcza, dalsza rodzina, placówka opiekuńcza). Nie wiadomo jednak, czy dotyczy to dokładnie dzieci-ofiar przemocy domowej czy też dzieci-sprawców. W nawiasie są bowiem podane miejsca przykładowe. Co prawda można domyślać się, że chodzi o dzieci-ofiary, mimo że kategorię tę umieszczono pod kategorią „ogólna liczba podejrzewanych sprawców będących pod wpływem alkoholu”. Świadczyć o tym może charakter przykładowo wymienionych miejsc, tj. takich, które powinny zapewnić dziecku poczucie bezpieczeństwa, odseparowania od sytuacji przemocowej.

Problem interpretacyjny pojawia się także ze względu na użycie pojęcia „dziecko”, które nie jest pojęciem stosowanym w prawie karnym wobec „osoby niedorosłej”. Dane statystyczne zawarte w kategorii *liczba dzieci umieszczonych w niezagrażającym im miejscu* nie będą jednakże analizowane w niniejszym opracowaniu, toteż Autorki zdecydowały się jedynie o nim wspomnieć.

Policyjne pomieszczenia dla osób zatrzymanych w celu wytrzeźwienia (PdOZ) to miejsca spełniające określone warunki techniczne, w których mogą przebywać osoby zatrzymane lub doprowadzone w trybie i przypadkach określonych w kodeksie postępowania karnego oraz innych ustawach, zgodnie z regulaminem, jaki w tych pomieszczeniach i pokojach obowiązuje¹².

Wracając do wspomnianych danych z tabeli 3 należy zauważyć, że w przypadku izb wytrzeźwień najwięcej nieletnich sprawców przewieziono tam w 2009 r. Od tego też roku do 2011 r. liczba ta jednak wykazywała tendencję spadkową. W 2011 r. było to 4 nieletnich. Więcej odnotowano nieletnich przewiezionych do policyjnych pomieszczeń dla zatrzymanych do wytrzeźwienia. Najwięcej w 2009 r. – 20 nieletnich. Od tego też roku do 2011 r. liczba ta jednak wykazywała tendencję spadkową. W 2011 r. było to 13 nieletnich.

Tabela 4 zawiera dane statystyczne prezentujące ogólną liczbę podejrzewanych sprawców będących pod wpływem alkoholu z uwzględnieniem ilości osób nieletnich w latach 2012–2018. Jednak, aby mogło dojść do ich analizy i wyciągnięcia stosownych wniosków, należy zauważyć, że w tej kategorii danych użyto sformułowania „podejrzewani sprawcy”.

W polskim procesie karnym wyróżnia się m.in. pojęcia takie jak: osoba podejrzana, podejrzany oraz sprawca. Osoba podejrzana to taka, którą podejrzewa się o popełnienie przestępstwa (przypuszcza się, że je popełniła), ale

¹² A. Winnicki, M. Dąbrowski, *Prawne i praktyczne aspekty pełnienia służby w PdOZ*, [w:] praca zbiorowa, *Pełnienie służby w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia oraz w policyjnych izbach dziecka*, Słupsk 2017, s. 9.

której nie przedstawiono jeszcze zarzutu popełnienia przestępstwa. Podmiot ten nie jest stroną postępowania karnego. Podejrzany zaś jest osoba, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów, albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego¹³.

Sprawca zaś, to osoba „która coś sprawiła, dokonała czegoś”¹⁴. Mowa tu oczywiście o czynach sprzecznych z porządkiem prawnym. Wynika z tego zatem, że osoba określana przez organy ścigania (w tym Policję) mianem „podejrzewanego sprawcy” powinna być rozumiana jako osoba, co do której posiada się informacje, że mogła popełnić czyn sprzeczny z prawem.

Tabela 4

Ogólna liczba podejrzewanych sprawców będących pod wpływem alkoholu z uwzględnieniem nieletnich w latach 2012–2018

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ogólna liczba podejrzewanych sprawców będących pod wpływem alkoholu, w tym:	31 387	37 650	50 073	48 841	46 537	46 092	43 182
Nieletni	49	34	49	39	45	27	22

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zamieszczonych na stronie <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html> (data dostępu: 02.12.2019).

Analizując zatem dane dotyczące ogólnej liczby podejrzanych pod wpływem alkoholu o popełnienie czynów związanych z przemocą domową (zawartych w tabeli 4), należy w pierwszej kolejności zauważyć, że w latach 2012–2014 wykazywała ona tendencję wzrostową. W 2014 r. liczba ta bowiem wyniosła 50 073 osób. W latach 2015–2018 zaś nastąpił spadek ogólnej liczby podejrzanych do poziomu 43 182 osób. Nieco inaczej w tej kategorii kształtowały się dane dotyczące nieletnich. Oscyływały one w granicach od 22 do 49 nieletnich pod wpływem alkoholu. Najwyższe wartości przypadły na 2012 i 2014 r., najniższe zaś na 2018 r.

W tym miejscu trzeba podkreślić, że żadna ze statystyk policyjnych nie podaje np. ilu nieletnich stało się sprawcami przemocy w rodzinie na skutek tego, że sami byli wcześniej jej ofiarami. Wszak dane wskazujące na liczbę nieletnich sprawców przemocy w rodzinie, którzy byli pod wpływem alkoholu, mogą mieć różne podłoże – uzależnienie nieletniego od alkoholu, jednorazowe upicie się (np. na urodzinach kolegi lub też upicie się w celu zapomnienia o nękającej nieletniego sytuacji w domu, w tym również bycia ofiarą przemocy domowej). W ostatnim przypadku alkohol połączony z długotrwa-

¹³ T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 337–338 oraz S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2018, s. 195.

¹⁴ <https://sjp.pwn.pl/sjp/sprawca;2523348> (data dostępu: 02.12.2019).

łym byciem ofiarą przemocy domowej powoduje narastającą w nieletnim frustrację. Może to doprowadzić do wybuchu agresji, a tym samym do sytuacji, w której z pozycji ofiary przemocy stanie się on sprawcą przemocy.

Wskazane problemy natury definicyjnej w omawianych powyżej statystykach dotyczą nie tylko sytuacji, w których to nieletni jest sprawcą przemocy w rodzinie. Warto tylko krótko zasygnalizować, że w przypadku statystyk dotyczących nieletniego jako ofiary przemocy w rodzinie, twórcy zestawień danych zamieszczonych na wyżej przytaczanej stronie internetowej również posługują się niejednorodnym słownictwem:

- w danych statystycznych do 2012 r. wyróżnia się osobną kategorię „dzieci do lat 13” oraz „dzieci w wieku 13–18 lat”,
- w statystykach za lata 2012–2016 występuje pojęcie „małoletniego”,
- w statystykach od 2017 r. użyte zostało pojęcie nieletniego.

Gdyby zatem w toku prowadzenia badań dotyczących możliwych ról „młodego człowieka” w zjawisku przemocy domowej – z użyciem metody analizy danych statystycznych – ktoś chciał porównać liczbę nieletnich sprawców przemocy domowej z liczbą ofiar, to miałby problem z kategoriami wiekowymi. O ile zsumowanie danych odnotowanych w kategorii „dziecko do lat 13” oraz „dziecko w wieku 13–18 lat” pozwoliłoby na „przeliczenie” tego na kategorie odpowiadającą pojęciu „małoletni”, to już, niestety, „nieletni” nie zawsze swoim zakresem znaczeniowym obejmuje pojęcie małoletniego.

Mimo że powszechnie wiadomo, że osoby młode, dzieci częściej padają ofiarą przemocy domowej niż są jej sprawcami, to możliwość pełnego porównania tychże sytuacji również mogłaby pozwolić na stworzenie propozycji postulatów przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Zatem to uregulowanie i wyróżnienie wszędzie ofiar przemocy jako „nieletni” pozwoliłoby ujednoczyć obraz tejsze sytuacji.

Podsumowanie

Dokonana analiza w zakresie obowiązujących aktów prawnych pozwala stwierdzić, że nieletni ponosi odpowiedzialność za zachowanie sprzeczne z obowiązującym prawem – niekiedy w oparciu o regulacje przewidziane w kodeksie karnym, nierzadko natomiast jest uczestnikiem postępowania cywilnego w oparciu o procedurę przewidzianą w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Bez względu na tryb postępowania, modele postępowania nakierowane są na wychowanie i kształtowanie pożądanych postaw u młodych ludzi. System sankcji ma na celu bowiem ochronę nieletnich sprawców przemocy, zbadanie przyczyn wkraczania przez nich na drogę przestępstwa i wymuszenie respektowania obowiązującego porządku prawnego.

Nieletni jest zdolny do popełniania przestępstw z użyciem przemocy, w tym do stosowania przemocy domowej. Zachowanie może objawiać się w różnych formach sprawczych i powodować odpowiedzialność z różnych kwalifikacji prawnych.

Istotne jest podkreślenie również wartości merytorycznej policyjnych danych statystycznych dotyczących nieletnich stosujących przemoc domową. Niestety, jak już wcześniej zauważono, zmiany w systemie prowadzenia statystyk w 2012 r., jak też nie do końca precyzyjne nazewnictwo stosowane w opisach poszczególnych kategorii danych statystycznych, powoduje trudności interpretacyjne podczas ustalania rzeczywistego rozmiaru tegoż zjawiska.

Wykaz literatury

- Borodziuk M., *Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności wobec sprawcy przemocy domowej*. „Studia Prawnoustrojowe” 2016, nr 31.
- Górecki P., Konarska-Wrzosek V., *Komentarz do niektórych przepisów Kodeksu karnego*, [w:] *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. II, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Górecki P., Konarska-Wrzosek V., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. II, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Kędzierska B., Szwejkowska M., *Przymusowe leczenie nieletnich w zakładzie psychiatrycznym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2012, nr 15.
- Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Winnicki A., Dąbrowski M., *Prawne i praktyczne aspekty pełnienia służby w PdOZ*, [w:] praca zbiorowa, *Pełnienie służby w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia oraz w policyjnych izbach dziecka*, Szkoła Policji w Słupsku, Słupsk 2017.

Summary

Juvenile perpetrators in the domestic violence cases: the pertinent legal provisions and law enforcement approach

Key words: criminal law, legal provisions, juvenile liability, domestic violence, police statistics.

In the article the scale of domestic violence in Poland in 2008–2018 regarding minor perpetrators was analysed. The authors discussed the phenomenon of domestic violence based on the literature review and statistical

data. Some theoretical issues related to minor offenders were presented. The authors indicated typical crimes which could be associated with domestic violence, presented and analysed statistical data to represent the phenomenon. Attention was also paid to the difficulties encountered by the authors during the analysis of the data, and the interpretation challenges. The authors concluded that the reasons behind each crime, as well as the educational function of particular punishment should be considered. Due to the changes in the system of police statistics introduced in 2012 and the lack of precise nomenclature it is being difficult to interpret available statistical data.

